

RAJK LÁSZLÓ

Lakásépítés, információ, manipuláció

A fejlett országokban élő emberek valamikor a századforduló táján elvesztették építési képességüket. Szinte teljesen eltűnt a saját erőből épült házak típusa. Nemcsak az átlagember nem tudott többé házat építeni, a kézműves szinten álló, de már specializálódott mesteremberek is eltűntek. Lényegében ugyanakkor — a század első harmadára — amikor a lakáshiány kezdett súlyossá válni, látszólag teljesen befejeződött ez a folyamat: az önerőből való építés történelemmé vált.

Az iparosodás és a munkamegosztás fejlődésével egyre jobban specializálódnak az építési és az építést megelőző folyamatok. Az építtető és az építő már régebben elvált. És magának az építésnek a területén is bekövetkezik egy újabb szétválás: elkülönül egymástól a tervező és a kivitelező, szemben a korábbi építővel, aki mindkét funkciót egyesítette. Majd az építési anyagok előteremtése is önálló, független tevékenységgé válik.

E változások következményeit jól demonstrálják falvaink, városaink. Eltűnik a tájba illeszkedő, abból mintegy organikusán kinövő ház. Falvaink, városaink sablonossá, unalmassá válnak. Az immár más-más kéz által tervezett,

Rövidített szöveg.

RAJK László (1948) — építész. A fejlődő országok számára olcsó lakásépítési módszerekkel kísérletező budapesti kutatócsoport tagja. Az 1949-ben kivégzett Rajk László fia.

épített — és megint más kéz által előteremtett anyagokból épített — ház nem állja ki az összevetést a népi építészeti alkotásaival. Keserű szájjal ugyan, de igazat mondunk, ha megállapítjuk, hogy megvalósult az internacionalista építészeti, hiszen nemcsak faluról falura, városról városra találkozunk ugyanazzal a tömény építészeti unalommal, hanem országról országra is.

Jól ismert információk ezek — állandóan áramlanak felénk, sőt nagyon hangsúlyozzák őket. Figyeljünk fel azonban a továbbiakra is — ezek is éppoly ismerősek, csak éppen nem használják fel őket abban az ideológiában, amelyet az építészek a maguk igazolására kialakítottak. Abban a szakma-soviniszta, fellengzős ideológiában, amely másoknak és önmagunknak is megtévesztő képet ad építési tevékenységünkről.

Vizsgáljuk meg az információk következményeit egy más szemszögből. Az építésben kialakult munkamegosztásnak nemcsak az lett az eredménye, hogy elvált egymástól az anyagok előteremtése, a tervezés és az építés, hanem az is, hogy az építés legalapvetőbb területe, az építőanyagipar a mindenkori hatalom kezébe került; függetlenül attól, hogy az adott országban éppen milyen a társadalmi berendezkedés. A hatalom a kezébe kaparintotta az egyik leghatásosabb ellenőrzési, szabályozási eszközt. Könnyen belátható, hogy a lakás, a menedék az egyik leghúsbavágóbb problémája mindannyiunk életének. Ha ez akár közvetlenül (pl. a központi lakáselosztási rendszeren keresztül), akár közvetve (pl. az építőanyagipar ellenőrzésén keresztül) a hatalom ellenőrzése alatt áll, akkor a hatalom bármely társadalmi, nemzetiségi, vallási, ideológiai, stb. mozgást az ellenőrzése alá tud vonni, sőt megszüntethet.

De helytállónak bizonyul-e következtetésünk, ha újabb információkat teszünk hozzá az előbbiekhez?

Sorra épülnek a sátortetős házak, majd mind szakember segítsége nélkül. Magyarországon a hivatalos statisztika szerint az összes felépült lakás 60 %-a önerőből — a legtöbb esetben szó szerint értve: kétkezi munkával — jött létre. Ezekről a sátortetős házakról is sok információt kapunk a sajtóból, rádióból, televízióból. Sokat pocskon-

diázzák őket. De nem lehet, hogy — éppen az információk áradatának hatására — nem is vesszük észre, hogy nagyon egyoldalúan ismerjük a jelenséget? Nem azért tekintjük-e borzalomnak a sátoztetős házakat, mert nem veszünk tudomást arról az erőről, amely kialakította és folyamatosan életben tartja ezt a formát?

Érdet Közép-Európa legnagyobb és lecsúnyább falujának mondják. Majd húsz éve már, hogy a hatóságok adminisztratív eszközökkel akadályozzák a vidékiek Budapestre költözését. De az egész adminisztratív apparátust térdre kényszerítette egy spontánul szerveződött embercsoport feltartóztathatatlan építő tevékenysége. Nem nyílt támadással, hanem a tömegéből adódó hatalmas tehetetlenségi nyomatókkal. Az apparátus, amely korábban tiltott, később kénytelen volt közművesíteni, járdát építeni, üzleteket létesíteni, és végül közvetlenül bekapcsolni Érdet Budapest vérkeringésébe. A hivatalos hatalom még soha nem tudott ilyen tartós hatású szervezetet létrehozni. És ezek az emberek, akiknek meg kellett küzdeniük a hivatalos hatalom ellenállásával, képesek voltak elérni céljukat.

És nemcsak a társadalmi szervezésben értek el meglepő eredményt. Megtalálták a legalkalmasabb technológiai eszközt, módszert is vágyaik megvalósítására. Mert a sátoztetős építés¹ ilyen. Ennek az épülettípusnak rengeteg előnye van, mely fegyvert ad e spontán társadalmi mozgalom kezébe. Sátoztetős ház bármely telekre telepíthető; méreteinél fogva minden egyes eleme kézzel mozgatható; használt anyagból is megépíthető.

Bár Magyarországon ez ritkább, de azért vannak bizonyos törekvések arra, hogy az építők ne csak az ellenükre való szervezeti formákból szabaduljanak ki, hanem kivonják magukat a leghatásosabb szabályzó eszköz — az építőanyag monopolizáltsága — alól is. Egyre több fejlett technikájú példát ismerünk az ún. szemét-építésre, vagyis olyan anyagok felhasználására, amelyek nem eredeti alkalmazási területükön kerülnek másodszori felhasználásra.

¹ Azaz a vegyes anyagokból épült egy emeletnél nem magasabb, ferde tetejű családi ház. — *A szerk.*

nálásra. A hatalomtól való elszakadásnak ennél is merészebb törekvése arra irányul, hogy a lakóhely függetlenné váljon minden társadalmi rendszerben központilag ellenőrzött és elosztott energiaforrásoktól. Ennek egyik legjellegzetesebb példáját, az önfenntartó házat már a hazai publikációkból is ismerjük.

Kétségtelen, hogy az utóbbi két törekvés nyitja a legvonzóbb távlatokat. Elfogadásuk esetén megszűnne az építészet arisztokratikus magatartása. Be kellene látniuk, hogy a közreműködésük nélkül elért eredmények mellett eltörpülnek a sajátjaik.

Fel kellene ismerniük, hogy tarthatatlan az a közhelyszerűen hangoztatott állításuk, hogy az emberek még nem elég fejlettek ahhoz, hogy lakást tervezzenek és építsenek, vagy telepeket hozzanak létre. Be kellene látniuk, hogy a lakásmizériából egyetlen valóságos kiút van: az, ha bízunk a spontán módon létrejövő közösségekben; ha támogatjuk azt a törekvésüket, hogy kibújjanak az ellenükre való szervezeti formákból; ha technikailag hatékony eszközöket adunk a kezükbe céljaik megvalósításához.

De nem feltűnő, hogy ezeknek a következtetéseknek a levonásához minden adat a rendelkezésünkre állt? Rengeteg információt kapunk, talán túl sokat is. És az ún. manipuláció mégis bekövetkezik. Olyan módon, hogy a rengeteg információ közül, ami elborít bennünket, mindig csak néhány másodlagosat emelnek ki, azokat sulykolják belénk. Ugyanakkor óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy amikor kijelentjük magunkról vagy másokról, hogy manipuláltak vagyunk, nem egyszerűen önbecsapás-e ez? Nem csak fel akarjuk magunkat menteni? Hiszen a kapott információk között, kevés kivétellel, ott van azért az a néhány elsődleges is, amelyre szükségünk lenne.